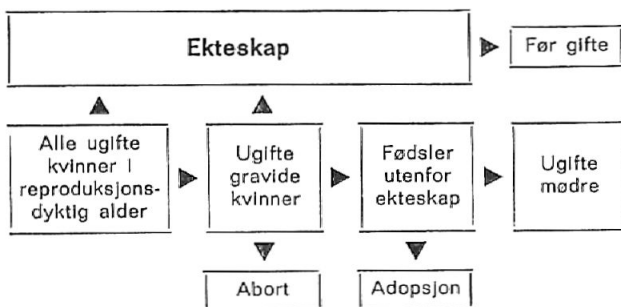

Seleksjonsprosessen

FREMSTILLING AV
SELEKSJONSPROSESSEN

Mesteparten av forskningen omkring de ugifte mødre har beskjeftiget seg med spørsmålet om *hvem* det egentlig er som blir ugifte mødre. Betrakter vi litt nøyere den seleksjonsprosessen en kvinne går igjennom innen hun når fram til rollen som ugift mor, går det fram at et entydig svar på spørsmålet skal man ikke vente. Dertil er prosessen altfor komplisert.

Vi skal i det følgende gjennomgå hvert enkelt av leddene i denne prosess, se på hvilke selektive faktorer som gjør seg gjeldende, og diskutere hvilke mekanismer i samfunnet som tillater en kvinne å unnsnippe rollen som ugift mor.

Diagrammet på foregående side kan betraktes som en skjematisk fremstilling av den seleksjonsprosess en ugift kvinne går igjennom innen hun blir ugift mor.

I ruten ytterst til venstre finner vi alle gifte kvinner i reproduksjonsdyktig alder på et visst tidspunkt. Noen av disse kvinner vil gifte seg, og et eventuelt barn vil komme etter ekteskapets første ni måneder. Andre vil bli gravide først og gifte seg etterpå, mens atter andre som er blitt gravide, enten vil få fremkalt en abort eller føde et barn utenfor ekteskap. De siste kan da enten adoptere bort barnet eller beholde barnet og bli de egentlige ugifte mødre.

I det følgende skal vi ta for oss de valgsituasjoner en kvinne står overfor i denne utviklingsrekken. Men først er det kanskje riktig her å understreke at disse valgsituasjoner i større eller mindre grad er påvirket av de sosiale omgivelser. Bare for den kvinne som lever i et sosialt vakuum, kan hennes *egne* ønsker være avgjørende for valget. For alle oss andre gjelder det at våre ønsker er påvirket av våre sosiale kontakter, av de personer vi omgås og av de grupper som vi føler at vi tilhører. Og siden avvik og sanksjoner varierer sterkt fra gruppe til gruppe, skal vi ikke forvente en entydig sosial påvirkning i den enkelte valgsituasjon.

Mye av det følgende kommer til å bygge på spekulasjoner fordi det ennå finnes så få data på dette området.

NORMENE FOR UGIFTE KVINNERS SEKSUELLE ATFERD

La oss gå tilbake til diagrammet og begynne med gruppen ytterst til venstre hvor alle gifte kvinner

i reproduksjonsdyktig alder på et visst tidspunkt befinner seg. Spørsmålet er om det er noen forskjell mellom de kvinner som går over i neste gruppe, det vil si blir gravide før et eventuelt ekteskap, og de kvinner som går direkte inn i ekteskapet, som her ruver som en overbygning over hele systemet.

Det foreligger ingen systematisk rapport om det norske folks seksuelle atferd, og ingen kan svare på hvor utbredt de førektekapelige seksuelle forbindelser er. I sin gjennomgang av flere forskjellige undersøkelser mener Svalastoga å ha fått støtte for følgende utsagn: «Coitus before marriage may now safely be considered the rule and chastity the exception in Scandinavia.»¹ Her kommer den første selektive faktor inn, i og med at de kvinner som er seksuelt avholdende før ekteskapet, heller ikke løper risikoen for å bli gravide. Hvem disse kvinner er, vet vi lite om, selv om man kan formode at for eksempel enten en religiøs oppfatning av ekteskapet eller psykiske vansker i forhold til det annet kjønn er vesentlig som hemmende faktor.

Fra svenske² og amerikanske³ undersøkelser vet vi at de første seksuelle erfaringer skjer tidligere blant ungdom i arbeiderklassen enn blant ungdom i middel- og overklassen. En dansk undersøkelse går i samme retning idet den viser sammenheng mellom alder ved første samleie og skoleutdanning.⁴

En annen vesentlig selektiv faktor er anvendelsen av preventive midler. Kunnskapene om prevensjon er ikke likelig fordelt blant medlemmene i vårt samfunn, og det er rimelig å anta at bare visse grupper av ugifte

kvinner eller menn er konsekvente i bruken av prevensjon.

Normene for ugifte kvinners seksuelle atferd varierer sterkt med de foreliggende omstendigheter. Er et ungt par forlovet, er det ikke ofte de vil møte negative sanksjoner selv om de har samleie før de blir gift.⁵ Det som er vesentlig her er 1) hvor lenge de to har kjent hverandre, 2) hvorvidt det foreligger forventninger om at forholdet vil fortsette, og 3) visibiliteten av forholdet. Med det siste mener vi at på den ene side må forholdet være diskret, på den annen side må forholdet utadtil være klart definert overfor andre, for eksempel i form av en direkte erklæring om forestående ekteskap. Dette er forventninger som vi kan regne med innfris i svært mange tilfeller.

Prostitusjon er motparten til denne form for atferd, og for å bruke de samme termer, består den av kortvarige, ikke fremtidige og polygame forbindelser, hvor visibiliteten – som ovenfor definert – ikke er av betydning. Overfor denne form for atferd anvendes det i store deler av samfunnet sterke negative sanksjoner.

Dette er det ene ytterpunkt på en skala som beskriver seksuell atferd hos ugifte kvinner. Det annet ytterpunkt er absolutt seksuell avholdenhet før ekteskapet, og innimellom disse to ytterpunkter finner vi alle tenkelige kombinasjoner og variasjoner. Det er denne skala man må ha i tankene når spørsmålet kommer opp hvem det egentlig er som blir ugifte mødre. Fra hvilken del av skalaen rekrutteres de ugifte mødre?

Er de for eksempel å finne blant de forlovede, de kortvarige bekjenskaper, eller blant de prostituerte?

Dette kan det være vesentlig å få avklart, fordi det samtidig sier oss noe om i hvor høy grad den opprinnelige handling – den seksuelle atferd – har vært belagt med negative sanksjoner. Dersom den har vært belagt med færre negative sosiale sanksjoner enn det den ugifte mor opplever, har det i løpet av prosessen oppstått en atskillelse av de to fenomener slik at de ikke lenger oppfattes som to ledd i samme kjede, men som to uavhengige fenomener.

EKTESKAP SOM SELEKTIV FAKTOR

I vårt samfunn er det forventet av en ugift kvinne at hun inngår ekteskap, og helst bør hun vel bli «fru» innen hun er fylt tretti år. En god del er kjent om hvilke faktorer som «betinges» ekteskap,⁶ men utfra dette kan vi intet slutte om hva det er som i tilfelle av kvinnens graviditet får partene til å avstå fra å gifte seg.

Rent umiddelbart og under ellers like vilkår, ser det ut til at graviditet i høy grad betinger ekteskap, for en god del av barna kommer til verden før ekteskapets første ni måneder. Tjensvoll rapporterer for eksempel at minst 92 prosent av de piker som søkte dispensasjon for å inngå ekteskap (fordi de var under 18 år) var gravide.⁷ I Danmark ble i 1962 47 prosent av alle førstefødte barn født i ekteskap født innenfor ekteskapets første ni måneder.⁸ Lignende tall foreligger fra Sverige⁹ og Finland.¹⁰ En del av disse gravidi-

teter var selvfølgelig ønsket, mens andre bare var en mer eller mindre tilfeldig konsekvens av et allerede planlagt ekteskap.

Men en del av disse graviditeter er også uønsket, og de tvinger dem som er i ferd med å bli foreldre, til å finne en løsning på en ofte meget vanskelig situasjon. De kan i fellesskap la seg presse inn i den sosialt sett mest akseptable løsning og inngå et ekteskap, som ellers ikke ville ha kommet i stand. Og liksom normene for seksuell atferd varierer i de forskjellige samfunnslag, kan man regne med at normene for inngåelse av ekteskap etter kvinnens graviditet varierer med sosial klasse, så vel som med andre variable. En norsk¹¹ og en dansk¹² undersøkelse fra siste århundre viser for eksempel forskjeller mellom de sosiale lag og mellom by og land når det gjelder antallet av fødsler som fant sted innen ekteskapets første ni måneder. Sundt viser dessuten at dersom en kvinne fra arbeiderklassen er blitt gravid med en mann fra et av de høyere sosiale lag, er sannsynligheten for at hun blir gift med ham mindre enn hvis hun er blitt gravid med en mann fra samme sosiale lag som hun selv.¹³ Ryggs undersøkelse fra begynnelsen av dette århundre viser samme tendens, men bare når det gjelder bybefolkningen.¹⁴ Våre data, om enn ufullstendige, gir ikke støtte for hypotesen om forskjeller i sosial klasse som hindring for ekteskap når kvinnen er blitt gravid.¹⁵ Men det kan jo tenkes at disse forskjeller eksisterer, selv om de aldri når fram til statistikken over fødsler utenfor ekteskap, fordi det forut er blitt foretatt en abort.

ABORT SOM SELEKTIV FAKTOR

Dersom den situasjon oppstår at en av partene ikke ønsker å inngå ekteskap, må de allerede på et tidlig tidspunkt i svangerskapet bestemme hvorvidt graviditeten skal fullføres. Om dette i virkeligheten innebærer en felles avgjørelse eller om dette er kvinnens avgjørelse alene, er ikke godt å si. Siden kvinnen i langt større grad er involvert, vil vel den endelige avgjørelse stort sett ligge hos henne.

En avbrytelse av svangerskapet betyr en aktiv innsats fra kvinnens side; det betyr at hun allerede på et tidlig stadium av graviditeten må være klar over hvilket forhold hun ville ha fått til barnet og barnets far om graviditeten var blitt fullført; det betyr at hun må vite noe om de utveier som finnes for å få et svangerskap avbrutt, og hva dette innebærer for hennes egen fysiske og mentale helse. Dette er å forlange uhyre meget av en kvinne som kan være kastet ut i en plutselig panikkstemning og likevel er nødt til å ta et av sitt livs kanskje viktigste avgjørelser i løpet av få uker. Det er ikke til å undres over at noen av kvinnene simpelthen ikke klarer å ta noen avgjørelse, men fortsetter svangerskapet til det er for sent å få det avbrutt.

Noen bestemmer seg for å få barnet enten for dets egen skyld eller i håp om å holde på barnets far, andre forsøker fortvilt å få enten legal eller illegal abort. Som vi ser, er det allerede flere selektive faktorer som har gjort seg gjeldende. Når vi dessuten kan regne med at det er flere ugifte kvinner som får avbrutt svangerskapet enn som gjennomfører det, så er det

klart at abort som løsning på problemet er et vesentlig ledd i seleksjonsprosessen.¹⁶

Noen av de selektive faktorer vet vi litt om idet Luhn har laget en undersøkelse av alle aborthenvendelsene til Mødrehygienekontoret i Oslo 1951–53.¹⁷ De ugifte kvinner som henvendte seg dit, var hovedsakelig under 25 år, hadde ikke fått barn tidligere, levde under dårlige boligforhold, var ufaglærte og hadde en gjennomsnittlig inntekt på 4000–7000 kroner pr. år (i dette siste er de forgifte medregnet, så de ugifte hadde vel en enda lavere inntekt). Som grunn for abortsøknaden ble som oftest oppgitt dårlige boligforhold eller umuligheten av ekteskap. Som forfatteren selv understreker, «har en det bestemte inntrykk at materialet ikke omfatter de best økonomisk stilte kvinner – og kanskje heller ikke de som er *aller* dårligst stilt».¹⁸ Det vises videre at 43 prosent av *samtlig*e abortsøkende fikk det ønskede inngrep foretatt, og av disse var bare 7 prosent ugifte (det svarer til 29 prosent av *samtlig*e ugifte søkere mot 47 prosent av *samtlig*e gifte søkere). Det er altså et relativt lite antall legale aborter blant ugifte kvinner. Blant de ugifte kvinner som ble avvist, vet man at det var omtrent 47 prosent som senere fødte barnet, mens omtrent 40 prosent aborterte (her inkludert 2 prosent antagelig spontane aborter).¹⁹ En nyere statistikk viser at med den nye lov om adgang til svangerskapsavbrytelse var andelen av innvilgede søknader i 1964 for hele Norge 75 prosent, for Oslo var den 84 prosent. Det totale antall utførte legale aborter var 2662 (for 11 måneder) og dette antall var – tross tilsynela-

tende lettere adgang til legal abort – *lavere* enn antallet for 1954, både i absolutte tall og i forhold til antall kvinner i reproduksjonsdyktig alder og i forhold til antall fødsler.²⁰ Det skal være usagt om nedgangen i antallet av legale aborter skyldes 1) at den nye lov har virket skjerpene fordi den gir klarere retningslinjer for hvornår legal abort ikke kan oppnås og derfor gjør det mulig å avvise potensielle søkere på et tidlig tidspunkt, 2) behovet for abort er blitt mindre bl. a. fordi det sosiale klima overfor både ugifte mødre og vanskeligstilte gifte mødre er blitt mildere, og/eller 3) illegal abort er det foretrukne inngrep fordi det er lettest å oppnå, fordi det er anonymt og fordi kvinnen slipper å blottlegge hele sin situasjon for utenforstående – og for seg selv.

Når det gjelder de illegale aborter som problemløsning, ligger det nesten i selve ordet at det er lite vi vet om dette forhold. Det er en handling som i høy grad er forbundet med negative sanksjoner, men siden handlingen nødvendigvis må være omgitt av hemmelighet, kan de negative sanksjoner hverken sendes eller mottas direkte.

Før i tiden var illegal abort virkelig skremmende, fordi dødeligheten blant de kvinner som fikk foretatt inngrepet, var meget høy. Takket være de medisinske fremskritt er denne dødeligheten i dag minimal, både fordi de profesjonelle så vel som de uprofesjonelle svangerskapsavbrytere er blitt flinkere, og fordi sykehusene står parat til å behandle abortpasienter når de blir innlagt. Etter hvert som dette blir kjent, skulle man vente at flere tør risikere en illegal abort. Sterilitet

som følge av inngrepet er blant legale abortpasienter anslått til mellom én og seks prosent,²¹ og blant illegale abortpasienter en god del høyere.²² Også disse tall har vært fallende.

Skulle vi se etter andre strukturelle forandringer som forklaring på det stigende antall av illegale aborter som ser ut til å ha funnet sted,²³ burde man selvfølgelig trekke inn skiftet i den kvinnelige kjønnsrollen, den fallende deltagelse i religiøst liv, bysamfunnets mulighet for anonymitet og mindre sosial kontroll, m.v. Skajaa beregnet antallet av illegale aborter blant ugifte kvinner i 1964 til ca. 2000, hvorav halvdel i Oslo og Aker.²⁴ Det er ikke bare rimelig å tro at disse tall er steget siden da, men også at de fra starten av var for lavt anslått. En dansk undersøkelse viser at under forutsetning av uforandrede vilkår, kan man regne med at av en kohort kvinner (fra 1961) vil i løpet av en reproduksjonsdyktig periode en tredjedel av disse ha fått utført én (eller flere) aborter. Omkring tre fjerdedeler av disse aborter vil være illegale. Forfatteren konkluderer med at abort neppe kan kalles avvikende atferd; rimeligere er det vel å kalle det «masseatferd».²⁵ Antallet av illegale aborter i Danmark har vært estimert til ca. 15 000 pr. år (foruten ca. 4000 legale aborter) og i Sverige er estimatet mellom 10 000 og 20 000 illegale aborter pr. år (foruten ca. 3000 legale aborter).²⁶ Både en dansk²⁷ og en amerikansk²⁸ undersøkelse rapporterer om stor frekvens av illegale aborter i middelklassen.

FØDSLER UTENFOR EKTESKAP

Dette er det eneste ledd i seleksjonsprosessen om hvilket man kan si at det finnes en del systematiske opplysninger. Fødsler utenfor ekteskap blir registrert like etter at fødselen har funnet sted, og en del av de fremkomne opplysninger blir formidlet gjennom den offisielle statistikk.²⁹ Det første kapittel i denne rapport er basert på denne statistikk. Det derpå følgende kapittel er bygd omkring alle de opplysninger man kan trekke ut av et slikt sett med fødselsmeldinger fra fødsler utenfor ekteskap.

De vesentligste resultater fra disse to analyser som er relevante for seleksjonsprosessen, er følgende: kvinner som føder et barn utenfor ekteskap er hovedsakelig å finne i aldersgruppen 15–24 år, forekomsten av utenomekteskapelige fødsler er høyere i de nordlige fylker og lavere i de vestlige og sørlige fylker enn i resten av landet, likesom det hittil har vært flere utenomekteskapelige fødsler i byene enn på landet. Denne siste forskjell er stadig minkende.

Oslo har, når man tar antallet av ikke-gifte reproduksjonsdyktige kvinner i betraktning, stort sett samme antall av fødsler utenfor ekteskap som resten av landet, men det er færre av de helt unge kvinner som i Oslo føder et barn utenfor ekteskap. Mange av de kvinner som får et barn utenfor ekteskap i Oslo, er tilflyttere, og en god del er reist til Oslo etter at de er blitt gravide. Stort sett er de karakterisert ved at de er ufaglærte og at de innehar et lavt kvalifisert yrke.

Det er ellers interessant å merke seg at antallet av fødsler utenfor ekteskap varierer med antallet av

fødsler *innenfor* ekteskap, likesom det varierer med antallet av ikke-gifte reproduksjonsdyktige kvinner. Dette siste tall slår så sterkt ut at vi med den nåværende og kommende stigning i antallet av ikke-gifte reproduksjonsdyktige kvinner vil få en økt risiko for fødsler utenfor ekteskap. Forelopige tall bekrefter denne tendens.

ADOPSIJON SOM SELEKTIV FAKTOR

Men de som føder et barn utenfor ekteskap, trenger ikke nødvendigvis bli ugifte mødre, fordi de stadig kan velge å adoptere bort barnet. Men valget er ikke fritt, for også denne situasjon er beheftet med negative sanksjoner. Utøvelsen av morsrollen er sett på som en av de aller mest verdifulle handlinger i samfunnet, og en mor som vil unndra seg denne rollen må virkelig kunne bevise overfor seg selv og andre at hun er uegnet til å påta seg ansvaret for barnet, og at det er til barnets beste at det kommer i en annen familiesituasjon. Under et slikt press blir alternativet ofte for kvinnen å tilbringe det siste halvår før fødselen i anonymitet.

Det ser ut til at det er stadig færre kvinner som adopterer bort barna sine.³⁰ En beregning av adopsjonsrisikoen for alle barn født av ugifte mødre i 1963 i Norge ga som resultat at 155 av 1000 barn ville bli adoptert før eller siden.³¹ Det ble ikke opplyst om det i denne beregning var medtatt de barn som ville bli adoptert av stefedre. Av vår egen 10-års analyse fremgår det at en tredjedel av alle de barn som i 1953 ble født

utenfor ekteskap i Oslo, innen tre år etter fødselen var adoptert bort (heri er ikke inkludert barn som ble adoptert av stefedre).³² Adopsjonsrisikoen var størst blant barn født av mødre under 25 år. I 1961 var det omtrent en femtedel av de kvinner som i Oslo fødte et barn utenfor ekteskap, som adopterte bort barnet sitt.³³ En god del av disse kvinner var nok tilflyttere.³⁴

Ellers vet vi her hjemme lite om dem, fordi adopsjonsmekanismen er omgitt med så stor hemmelighet – delvis av hensyn til kvinnen men mest av hensyn til barnet. Det er interessant å merke seg en amerikansk undersøkelse som viser at det som oftest er den ugifte mor som er sosialt *veltilpasset* som gir barnet bort til adopsjon, mens den ugifte mor som er dårligere tilpasset både sosialt og mentalt, beholder barnet. Dette forklares med at den sosialt veltilpassede oppfatter samfunnets normer bedre, og at den sosialt veltilpassede har mest å miste ved å opptre som avviker.³⁵ Det er selvfølgelig ikke mulig å trekke en parallell fra amerikanske til norske forhold fordi innstillingen til både ugifte mødre og adopsjon er så vidt forskjellig i de to land. Det er i USA et meget stort stigma knyttet til fødsler utenom ekteskap, og den ugifte mor er under et meget stort press i retning av å gi opp barnet sitt.

UGIFTE MØDRE

Etter å ha gått igjennom seleksjonsprosessen står vi da tilbake med sluttproduktet – en liten gruppe ugifte mødre. Det er denne lille gruppen vår undersøkelse

har dreid seg om. I det følgende kapittel skal vi prøve å gi en samlet fremstilling av de opplysninger vi i dag har om denne gruppe av kvinner, og vi skal prøve å veve det sammen med informasjon fra andre deler av samfunnet til et bilde av den ugifte mors sosiologi.

SAMMENDRAG

Dette har vært en del betraktninger over den ugifte mors vei gjennom prosessen fra ugift og ikke-gravid pike til rollen som ugift kvinne med et barn. Vi har skissert opp noen av de selektive mekanismer som gjør seg gjeldende i hvert enkelt ledd i prosessen, og spørsmålet må da melde seg: Hvem er det som blir ugifte mødre? Vi har samtidig sett at samfunnet har flere utveier gjennom hvilke en kvinne kan unnsnippe rollen som ugift mor. Dette tillater på samme tid samfunnet å begrense antallet av ugifte mødre som ellers ville ha blitt mange ganger større, og en vesentlig trusel mot familieinstitusjonen er på denne måten minimalisert.

En kvinne har i dag langt flere faktiske muligheter for å unngå å bli ugift mor enn tidligere, men siden valgsituasjonen er så sterkt påvirket av hennes sosiale omgivelser, kan man ikke snakke om et «fritt» valg.

Styrken av negative sanksjoner for de enkelte ledd i prosessen har også vært diskutert. Dersom man kunne summere og subtrahere disse negative sanksjoner gjennom hele prosessen (svake negative sanksjoner overfor kvinner som har samleie uten å være gift (under visse forutsetninger), sterke negative sanksjoner over-

for abort, sterke negative sanksjoner overfor adopsjon), skulle ugifte mødre nesten komme ut på den positive siden. Dette er imidlertid ikke tilfelle, og én av forklaringene må være at det underveis oppstår en «kortslutning» som gjør at de forskjellige leddene i prosessen ikke lenger ses i sammenheng.